

Mekîn'den Mekân'a Osmanlı Şehri: İnsan, Mekân ve Beşerî Münasebetler

Mehmet Karagöz

İstanbul, Timaş Yayınları, 2023, 175 sayfa, ISBN: 978-605-08-4781-9.

Funda TEKİN*

Şehrin ne demek olduğu hakkında herkes fikir sahibidir. İçinde yaşadığımız toplumda, ya şehirde yaşıyoruz ya da şehirle bağlantılıyızdır. Şehir; sosyoloji, psikoloji, coğrafya, mimari, sanat tarihi, kamu yönetimi, iktisat ve tabii tarih disiplinlerinin ortak ilgi alanıdır. Bununla birlikte şehrin tam olarak tanımını yapmak o kadar da kolay değildir. Konu sınırları itibarıyla olduğu gibi anlam bakımından da çetrefilli bir kavramdır. Şehir kavramı bazen bir yerleşim yeri, bazen kültür ve medeniyet, bazen de her üç manada kullanılmaktadır. Bununla birlikte *medeniyet* kelimesi de aynı zamanda şehir veya şehirli anlamına gelmektedir. Aynı şekilde Batı dillerinde de *city* kelimesi *civilizasyon* olarak, hem şehir hem de medeniyet anlamında kullanılmaktadır.

Şehir ve medeniyet kavramlarına herkesin doğrudan veya dolaylı olarak bir merakı ve bilgisi vardır. Şehir tarihi alanında önemli çalışmalar ortaya koymuş kıymetli akademisyenlerimizden Mehmet Karagöz'ün kaleme almış olduğu *Osmanlı Şehri* adlı çalışma, yazarın daha önce yaptığı çalışmaların iki kapak arasında toplanması amacıyla basılmıştır. Her bir konu başlığı kendi içerisinde bir bütün olarak hazırlanmış olan çalışmalar, ya makale ya da tebliğ olarak bir şekilde hakem veya okuyucuyla buluşmuştur. Ele alınan çalışmada müellifimiz, klasik olgunluk dönemi olarak tarif ettiği 15-18. yüzyılları araştırmanın esas sınırı olarak kabul etmiştir.

Eser, takdim ve giriş kısmı dâhil yedi ana başlıktan oluşmaktadır. Kitapta seçilen konu başlıkları daha

---

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Tarih Anabilim Dalı, İstanbul, funda.tekin@stu.fsm.edu.tr

ziyadesiyle insanlığın müstesna ürünü kabul edilen şehrin farklı disiplinlerce yapılan tanımlarının kesişme noktalarını genel olarak ortaya koyma amacıyla seçilmiştir.

Giriş kısmında yazar, ilk şehir yerleşimleri üzerine bilgi vererek konuya başlamıştır. “*Tarihte tam olarak ilk şehir nerede kuruldu?*” sorusu üzerinde hâlâ ittifak edilememektedir. İlk şehir hayatının tahminen MÖ 10.000’li yıllara uzandığı kabul edilmektedir. Bilindiği kadarıyla Asya’nın kadim bir toplumu olan Türkler, yerleşik, meskûn mekânlar için *balık-kent* kelimesini çok eski zamandan beri kullanmaktadırlar. Hindistan’dan İspanya’ya, Orta Asya ve Arap Yarımadası üzerinden Kuzey Afrika’ya uzanan, Anadolu ve Balkanlarla Doğu Avrupa’yı kuşatan geniş bir coğrafyada hâkim olan İslam medeniyetinin kurucu ortaklarından biri olan Türkler, Orta Asya’da ve Anadolu’da kadim şehirleri ya kendileştirmiş ya da yeni şehirler kurmuşlardır. “*Kendine has bir medeniyetin mahsulü olarak Osmanlı şehri, İslam medeniyet muhitinde temayüz etmiş en müstesna üründür.*” tespitini de yazarımız düstur olarak belirlemiştir.

Osmanlı şehrini anlamak için İslam şehirlerini anlamak gerektiğini vurgulayan yazar, Osmanlı şehirlerinin İslam şehirlerinin bir devamı olduğu kadar kendine özgü kültürel âlemin de bir parçası olduğunu belirtmektedir. Çünkü Osmanlı şehri, klasik Arap-İslam ve Fars kültürünün İslam kültür coğrafyasında yoğunluk görüntülerinin azaldığı Roma-Bizans’ı temsil eden simgelerin de görüntülerinin çoktan törpülediği bir zaman dilimini temsil eder. Bu bakımdan İslam-Türk ve Roma-Bizans kültür coğrafyasının kültürel parçalarında inşa edilmesine rağmen kendine mahsus özlüğü daima, son derece belirgindir.

İnsan var olduktan bu yana yeryüzünde kendisi ve çevresi arasında sıkı münasebetler kurmak mecburiyetinde olmuştur. Bu münasebet; canlı ve akıllı bir varlık olarak insanın yeryüzünü düzenleme ve anlamlı kılma faaliyetleri olarak devam etmiştir. Şehirleşme aynı zamanda medenileşme sürecidir.

“Şehir ve Medeniyet” başlığı bir tebliğ metnidir. Yazar bu başlıkta şehir, medeniyet ve bu iki kavramın temelini oluşturan insan kavramlarını öne çıkarmıştır. İlk iki kavram topluma ait maddi ve manevi değerleri ifade ederken; üçüncü kavram imar ve inşa edici, düzenleyici, biçimlendiricidir. Dolayısıyla yazarımıza göre vurgulanması elzem olan kavramdır.

Yazarımız bu başlıkta, bir şehrin teşekkülünde üç ana unsurun bulunduğunu belirtmiştir. Bunlar sırayla fiziki çevre, insan ve nihayetinde kültürdür. Özetle, şehrin fiziki yapısını maddi unsurları olan kale, bedesten, han, dükkân, dinî ve sosyal eğitim müesseseleri ile ev teşkil etmektedir. Bu mekânlar içerisinde insanın yaşadığı ve her türlü beşerî faaliyetlerini yürüttüğü yerleri insan, kendinden bir şeyler katarak şekillendirir. Bu da kültürü oluşturur.

Osmanlı şehri, insanlık tarihinde benzeri çok az olan müstesna bir kültür ürünüdür. Şehrin sadece fiziki bir yığından ibaret olmadığını belirten yazar, orada yaşayanların bizzat oraya koyduğu idari, hukuki, sosyal, iktisadi ve günlük hayatın bütünüyle özgün bir kültürü temsil ettiğini belirtmiştir.

Bilindiği gibi Osmanlı şehri, coğrafya olarak Roma-Bizans devletlerinin, kültürel olarak da Türk-İslam şehirlerinin mirası üzerine inşa edilmiştir. “*Bu mirasın Türkler ve İslam’ı kabul eden milletler için ayrı ayrı tarihî geçmişinin bulunmakta*” olduğunu belirten yazar; bu bölümde Türk şehri, Türklerin İslam medeniyeti muhitine dâhil olduktan sonraki dönemde İslam şehri ve nihayetinde has manada Osmanlı şehri hakkında sıra

takip eden bir değerlendirme yapmıştır.

Osmanlı mahallesi hakkında birçok çalışma yapılmış ve yapılmaktadır. Bu alışmalar ya doğrudan mahalleyle ya da Osmanlı şehrinin fiziki, idari veya sosyal bir birimi olarak mahalleyle ilgilidir. Osmanlı mahallesini huzur, emniyet, dayanışma ve yardımlaşmanın bir mekânı olarak kabul eden yazarımız, Osmanlı mahallesine dair başlık altında belgeleri yorumlayarak değerlendirmelerde bulunmuş ve mahallenin fiziki, hukuki ve sosyal alanlarına temas etmiştir.

Osmanlı'da şehir ve şehirliler konusunda yapılan çalışmalar gittikçe artan bir seviyede devam etmekle beraber, son yirmi senede daha da yoğunluk kazanmıştır. Bu çalışmaların ağırlık merkezini, Osmanlı idari sistemi içerisindeki eyalet, sancak ve kaza merkezleri olan yerleşme yerleri üzerine yapılan araştırmalar meydana getirmektedir. Bunlara ilaveten Osmanlı'nın sosyokültürel tarihi babında eserler yayımlanmıştır. Ancak yazarımız, bütünüyle Osmanlı tarihi boyunca şehirler ve şehirli hayatının anlatıldığı herhangi bir eserin henüz yayımlanmadığını belirtmiştir. Osmanlılarla ilgili geniş muhtevalı araştırmalara ve karşılaştırmalı çalışmalara ihtiyaç bulunduğunu belirterek, ele aldığı başlığı dergi makalesi sınırları içerisinde değerlendirmeyi amaçlamıştır.

Ele aldığımız eserde yazarın da bir anlamda öz eleştiri olarak ifade ettiği gibi, her konu başlığı kendi içerisinde bir bütünlük oluşturmuşsa da, birleştirme fikri sonradan ortaya çıktığından, ana başlıkların birbiriyle doğrudan irtibatlı olmadığını belirtmekte fayda görmekteyiz. Yazarımız, kitabın içerisindeki metinlerin ilk yazıldığı hâliyle bırakıldığını ön söz kısmında belirtmiştir. Bu nedenle kavram tekrarlarına sık rastlanılmıştır. Başlıklar müstakil olmasına karşın kitabın genel insicamı bozulmamıştır. şehir konusunu fiziki anlamı dışında felsefe, sosyoloji, kültürel antropoloji açılarıyla sunduğundan, eseri alanın ilgisine tavsiye ederiz.